

บทที่ ๔

สรุปและข้อเสนอแนะ

๔.๑ พระพรหมตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑.๑ ความหมาย ชนิด และคุณลักษณะของพรหม

พรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความหมายว่าเป็นความเจริญ ความประเสริฐ และความบริสุทธิ์ แบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือบุคลาธิษฐานพรหม และธรรมาธิษฐานพรหม ซึ่งพรหมที่เป็นบุคลาธิษฐานพรหมนั้นสามารถอธิบายได้เป็น ๒ นัย โดยนัยแรก พรหมนั้นมีสถานะเป็นเพียงสัตว์โลกประเภทหนึ่ง แต่เป็นเทวดาชั้นสูงไปเกิดเป็นพรหมอยู่ในพรหมโลก เพราะผลของบุญกุศลและการได้เจริญ สมถกรรมฐานจนได้ฌานและฌานไม่เสื่อมในขณะที่สิ้นชีวิต

ส่วนนัยที่ ๒ ใช้เปรียบบุคคลผู้ที่มีคุณธรรมสูงให้เป็นพรหม ซึ่งได้แก่บุคคลผู้มีภาวะจิตประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม กล่าวคือมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาฝังแน่นในจิตใจ โดยในทัศนะของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าและเหล่าบรรดาพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ล้วนเป็นพรหมด้วยเหตุที่ว่าเป็นผู้บรรลุนิพพานแล้วทั้งสิ้น นอกจากนั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสยกย่องผู้ที่มีคุณธรรมสูงว่าเป็นพรหม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “พรหมมาติ มาตาปิตโร พ่อแม่เป็นพรหมของลูก”^๑ ที่ว่าพ่อแม่เป็นพรหมของลูกนั้น เพราะท่านเป็นผู้ที่มีพรหมวิหารธรรมครบถ้วน บริบูรณ์ต่อลูกนั่นเอง อีกทั้งพรหมโดยคุณธรรมในสังคมไทยนั้นถือเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ที่มีต่อผู้น้อย เช่น คุณธรรมของครูบาอาจารย์ที่มีต่อลูกศิษย์ หรือ คุณธรรมของผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง เป็นต้น ส่วนพรหมที่เป็นธรรมาธิษฐาน ในทัศนะพระพุทธศาสนานั้นคือการยกหัวข้อธรรมมาแสดงเป็นพรหม หรือปฏิบัติที่เป็นหนทางนำไปสู่ความเป็นพรหม คือโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล

ส่วนทัศนะของพรหมในศาสนาพราหมณ์นั้นมีฐานะเป็นพระเจ้า (God) ทรงเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งในโลก ทรงเป็นปฐมเหตุและบ่อเกิดของสรรพสิ่ง พระองค์ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยคำพูด และทรงอยู่เหนือสภาวะวิสัยที่จะพูดที่จะคิดถึงได้ พรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ให้ความหมายเชิงอภิปรัชญา (Mata physical) ซึ่งแตกต่างจากพรหมของพระพุทธศาสนา เน้นเรื่องการปฏิบัติ (Practical) เป็นหลักสำคัญ

สำหรับการศึกษาด้านคุณลักษณะของพรหมในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ พบว่าพระพรหมทรงเป็นผู้ที่มีพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่เหนือจักรวาล และมีฐานะเป็นพระเจ้า (God) จึงมี

^๑ อด.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๒๗.

คุณลักษณะที่ไม่สามารถให้ความหมาย ให้คำนิยาม หรือไม่สามารถหาคำมาพรรณนาได้ว่ามีคุณลักษณะอย่างไร เป็นสิ่งที่อยู่เหนือโลกแห่งปรากฏการ อยู่เหนือวิสัยที่จะคิดถึงได้ และอยู่เหนือคุณลักษณะทั้งปวง ส่วนพระพรหมในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ถึงแม้จะประกอบไปด้วยคุณลักษณะฝ่ายดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการมีอายุที่ยืนยาวนานแสนนาน มีรูปร่างที่สวยงาม มีรัศมีแผ่ซ่านรุ่งเรืองสว่างไสว มีเสียงอันไพเราะสุดที่จะพรรณนา ไม่ต้องกินอาหาร ไม่ต้องขับถ่าย ไม่มีความรู้สึกเจ็บปวดเหมือนมนุษย์ธรรมดาทั่วไป แต่พรหมในทัศนะของพุทธก็ไม่ได้มีอำนาจยิ่งใหญ่เหนือจักรวาล และไม่ได้มีฐานะเป็นพระเจ้าเหมือนของศาสนาพราหมณ์

๔.๑.๒ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพรหมเรื่องการกำเนิดโลก

จากผลการศึกษาพบว่า คติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก และสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก พระองค์ทรงเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในจักรวาล เมื่อพูดถึงนั้นพรหมันตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์นั้นถือเป็นพระเจ้าที่มีตัวตน (Personal God) พระองค์ทรงมีคุณสมบัติแห่งความดีงามทั้งหมด โดยธรรมชาติเป็นสิ่งที่เลิศสุดด้วยประการทั้งปวง มีความเป็นอมตะ มีอำนาจและแทรกซึมอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นอนันตรูป เป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ พระองค์เองไม่มีที่มา แต่พระพรหมทรงสร้างสรรค์ หล่อเลี้ยง ดำรงรักษา และทำลายโลกนี้

สำหรับมุมมองของพระพุทธศาสนาไม่เห็นด้วยกับคติความเชื่อนี้ หากมองในระดับพรหมโลก เทวดาในความเชื่อของพระพุทธศาสนานั้นไม่ถือว่าเป็นผู้สร้างโลก เป็นแต่เพียงเทวดาธรรมดาที่อยู่ในสวรรค์ เพราะอำนาจบุญกุศลที่ได้กระทำในขณะที่ยังเป็นมนุษย์ ซึ่งยังคงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร ส่วนพระพรหมก็ไม่ถือว่าเป็นผู้สร้างโลก และสร้างสรรค์สรรพสิ่งทั้งหลายในโลก เป็นเพียงเทพเจ้าจำพวกหนึ่ง ที่ได้เป็นเช่นนั้นเพราะอำนาจของฌานสมาบัติที่บำเพ็ญไว้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่

และจากหลักฐานทางคัมภีร์ที่กล่าวถึงการประกาศทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลก ในอัครคัมภีร์สูตร พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการสร้างโลกของพระพรหมไว้อย่างชัดเจน ทรงถือว่าคติความเชื่อนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นความเชื่อเดิๆ ตามคำกล่าวอ้างที่สืบทอดต่อกันมา โดยไม่มีสมณพราหมณ์คนใดรู้จริงและไม่สามารถยืนยันที่มาของข้อมูลได้ ซึ่งคติความเชื่อที่เป็นมิจฉาทิฎฐินี้ ทำให้ผู้หลงยึดถือต้องติดอยู่ในทิฎฐินั้น

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงไม่ยอมรับความเชื่อเรื่องพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก พระพุทธองค์จึงได้ทรงนำแนวคิดเรื่องเทวดา เรื่องพรหมมาแปลความเสียใหม่ ให้เป็นข้อปฏิบัติที่มนุษย์ธรรมดาจะกระทำได้ เช่น ทรงแสดงคุณธรรม คือ หิริ ความละอายแก่ใจ และโอตตปปะ ความเกรงกลัวในการทำชั่ว พร้อมทั้งคุณธรรมที่ต้งามอื่นๆ เช่น พรหมวิหาร ว่าเป็นคุณธรรมที่สามารถพัฒนาหรือปรับปรุงคนให้เป็นพรหมได้นั่นเอง

๔.๑.๓ ความเชื่อมโยงของหลักคำสอนเรื่องพรหมของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาหลักคำสอนเรื่องพรหมของศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา พบว่าคำสอนทั้งสองมีความเชื่อมโยงกันอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องพรหมที่เป็นบุคลาธิษฐานประเภทที่มีตัวตน ที่สถิตอยู่ในพรหมโลกทั้ง ๒๐ ชั้นฟ้า และการปฏิบัติเพื่อความเป็นพรหม เช่น การเพ่งกสิณ และการทำฌานสมาบัติ ๘

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าหลักคำสอนของทั้ง ๒ ศาสนา จะมีความคล้ายคลึงกัน แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้เห็นด้วยกับคติความเชื่อเรื่องพรหมของพวกพราหมณ์ทั้งหมด พระพุทธองค์ทรงปรับแนวคิดเรื่องพรหมให้มีความเป็นเหตุเป็นผล มีความน่าเชื่อถือมีที่มาที่ไป สามารถอธิบายได้แม้อยู่ในบริบทสังคมของพวกพราหมณ์เอง พรหมในทัศนะของ พระพุทธองค์เป็นเพียงสัตว์โลกชนิดหนึ่ง ที่ไปเกิดเป็นพรหมอยู่ ณ สวรรค์ชั้นต่างๆ ในพรหมโลก ด้วยอำนาจของ ฌานในแต่ละระดับที่ได้เจริญมาสมัยเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ที่ไม่ได้มีอำนาจสร้างโลกบันดาลชีวิตแต่อย่างใด และพรหมในคติพุทธนั้นยังมิฐานะด้อยกว่าพระพุทธเจ้าหรือเหล่าสาวกที่มีคุณธรรมสูงกว่าพรหมอีกด้วย

๔.๑.๔ หลักคำสอนเรื่องพรหมในสังคมปัจจุบัน

จากผลการศึกษาพบว่าหลักคำสอนเรื่องพรหมในเชิงอภิปรัชญานั้นไม่เหมาะสมกับสังคมไทยในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะหลักคำสอนที่เป็นเชิงอภิปรัชญามากเกินไป บางครั้งอาจทำให้บุคคลทั่วไปเกิดความสับสน และทำให้ยากที่จะยอมรับได้ ซึ่งจะส่งผลด้านลบต่อแนวความคิดเรื่องพรหม หรืออาจเป็นเหตุทำให้ขาดศรัทธาที่จะเชื่อในหลักคำสอนเรื่องพรหม

และหากศึกษาเจาะลึกประเด็นพรหมในพระไตรปิฎก นั้นพบว่าคำสอนเรื่องพรหม ที่สถิตอยู่ ณ พรหมโลกทั้ง ๒๐ ชั้นฟ้า ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นอันที่จริงมีอยู่ไม่มากนัก อีกทั้งรายละเอียดเรื่องพรหมที่ปรากฏนั้นก็แสดงไว้น้อยมาก นอกจากนั้นการกล่าวถึงเรื่องพรหมในพระไตรปิฎกจุดมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าทรงต้องการสอนเรื่องหลักความจริง และการปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ดีงามของมวลมนุษย และทรงอภิปรายเรื่องพรหมด้วยความเป็นกลาง ไม่ปรารถนาที่จะยืนยันหรือปฏิเสธการมีอยู่ของพรหม แต่ทรงเน้นถึงประโยชน์ที่ได้จากคำสอนเรื่องพรหมให้ชาวพุทธสามารถนำมาใช้ในชีวิตจริงได้ และพรหมของพระพุทธองค์ทรงเน้นที่ความเป็นปัจจุบันกาลเป็นหลัก

ส่วนการประยุกต์ใช้หลักคำสอนเรื่องพรหมในสังคมยุคปัจจุบันนั้นพบว่าคุณธรรมความเป็นพรหมในรูปแบบของพรหมวิหารธรรมนั้น สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง อย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม เพราะพรหมวิหารถือเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์

ซึ่งหลักธรรมนี้ได้แก่ ๑) เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ ความปรารถนาดีที่แสดงออกมาทางการกระทำทั้ง ๓ ด้าน คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ด้วยความตั้งใจที่จะให้บุคคลอื่นประสบความสุขความเจริญ ๒) กรุณา หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ๓) มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ๔) อุเบกขา หมายถึง การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลาง และคุณธรรมพรหมวิหารนี้ หากมีในผู้ใดย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่บุคคลอื่นด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔ ตามมาอีก อันได้แก่ (๑) ทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของอันทำให้เกิดความโอบอ้อมอารี การอนุเคราะห์เกื้อกูลกันทางวัตถุ (๒) ปิยวาจา มีวจีไพเราะสุภาพเป็นการกระทำความดีทางวาจา เช่น การให้ความรู้และคำแนะนำที่ดีมีประโยชน์ (๓) อตถจริยา เป็นการเสียสละเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม และ(๔) สัมมานัตตา คือ การกระทำทางกายและทางวาจาที่มีความสม่ำเสมอ ทั้งการให้วัตถุทานและธรรมทานการกระทำเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากคุณธรรมของความเป็นพรหม คือ พรหมวิหารธรรม และหากบุคคลมีพรหมวิหารธรรมประจำใจแล้ว ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างถูกต้องดีงาม เป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจ และมีหลักธรรมในการควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ในอันที่จะเกื้อกูลก่อให้เกิดความสุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่นนั่นเอง

๔.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจควรที่จะค้นคว้าเพิ่มเติมเป็นการต่อยอดเกี่ยวกับประเด็นเรื่องการศึกษาวิเคราะห์พระพรหมในศาสนาพราหมณ์ตามทัศนะพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

- ๑) ศึกษาบทบาทของพระพรหมเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๒) ศึกษาเรื่องความเชื่อของชาวพุทธเกี่ยวกับพระพรหม
- ๓) เปรียบเทียบเรื่องพรหมลิขิต กับกฎแห่งกรรม